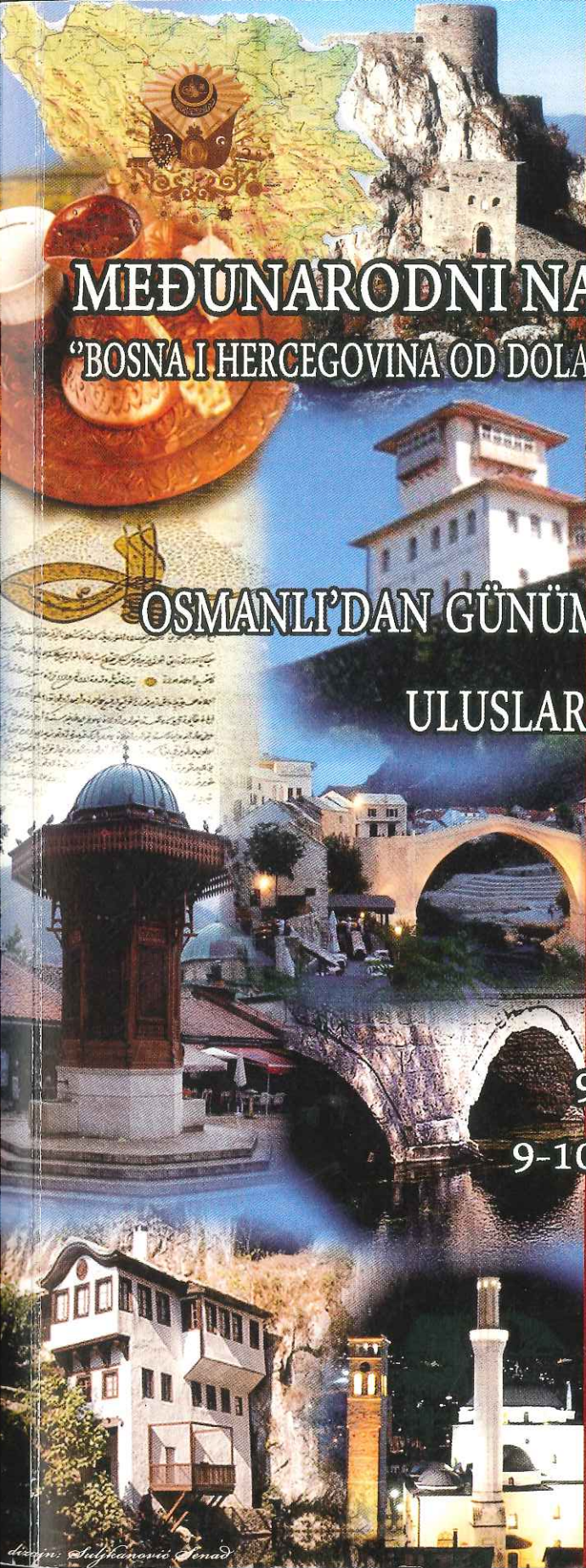

MEĐUNARODNI NAUČNI SIMPOZIJ

“BOSNA I HERCEGOVINA OD DOLASKA OSMANLIJA DO DANAS”

ZBORNİK RADOVA

OSMANLI'DAN GÜNÜMÜZE BOSNA HERSEK

ULUSLARARASI SEMPOZYUMU

BİLDİRİLERİ

9.-10.-11. JUNI 2010.

9-10-11 HAZİRAN 2010

TUZLA 2011

Međunarodni naučni simpozij "Bosna i Hercegovina od dolaska Osmanlija do danas"

**MEĐUNARODNI NAUČNI SIMPOZIJ
BOSNA I HERCEGOVINA OD DOLASKA OSMANLIJA DO DANAS**

(9-11. JUNI 2010.)

ULUSLARARASI OSMANLI'DAN GÜNÜMÜZE

BOSNA-HERSEK SEMPOZYUMU

(9-11 HAZİRAN 2010)

TUZLA, 2011.

Međunarodni Naučni Simpozij "Bosna i Hercegovina od dolaska Osmanlija do danas"

Yayıncı Kurum/ Izdavač

Filozofski Fakultet Univerzitet u Tuzli

Editör/ Glavni i odgovorni urednik

Prof.dr. Enver HALILOVIĆ

Bilim Kurulu/ Redakcioni odbor

Prof. dr. Bego Omerčević

Prof. dr. Ahmet Kasumović

Prof. dr. Fikret Türkmen

Prof. dr. Mehmet Törenek

Prof. dr. Saadettin Gömeç

Prof. dr. Adib Dozić

Doc. dr. Adnan Jahić

Doc. dr. Amira Turbić Hadžagić

Yrd. doç.dr. Süleyman Özbek

Yrd. doç.dr. Yusuf Ziya Sümbüllü

Kapak Tasarım / Korica

Senad Suljkanović

Baskı/ Tehnička priprema i štampa

d.o.o. "B-Eli-M dizajn&štampa" Lukavac

Matbaa / Za štampariju

Zijad Duvnjaković

CIP – Katalogizacija u publikaciji
Nacionalna i univerzitetska biblioteka
Bosne i Hercegovine, Sarajevo

94 (497.6) "1463 / ... " (063) (082)

**MEĐUNARODNI naučni simpozij Bosna i Hercegovina od
dolaska Osmanlija do danas (2010 ; Tuzla)**

Međunarodni naučni simpozij Bosna i Hercegovina
od dolaska Osmanlija do danas, (9-11. juni 2010.)
= Uluslararası Osmanlı 'dan günümüze Bosna – Hersek
Sempozyumu, (9-11. haziran 2010) / [editör, glavni
i odgovorni urednik Enver Halilović]. – Tuzla :
Univerzitet, 2011. – 793 str. : ilustr. ; 25 cm

Tekst na bos., engl. i tur. jeziku. –
Bibliografija uz referate

ISBN 978-9958-609-62-6

I. Up. stv. nasl. – I. Uluslararası Osmanlı 'dan
günümüze Bosna – Hersek Sempozyumu (2010 ; Tuzla)
vidi Međunarodni naučni simpozij Bosna i Hercegovina
od dolaska Osmanlija do danas (2010 ; Tuzla). – II. Bosna i
Hercegovina – istorija,
1463 - - zbornici vidi 1463
COBISS.BH-ID 18702086

**YAKINÇAĞDA OSMANLI DEVLETİ'NİN AVRUPA'DAN TASFİYESİ YÖNÜNDE
POLİTİKALAR**

The Policies Regarding The Purge Of Ottoman State From Europe In Contemporary Age

Prof. Dr. Mustafa TURAN
Gazi Üniversitesi, Fen-Edebiyat Fakültesi
Ankara/TÜRKİYE

Özet:

14. yüzyılın ortalarından itibaren Osmanlı hakimiyetine giren Balkanlarda, yakınçağın başlarına kadar ciddi bir huzursuzluk yaşanmamışken Fransız ihtilalinden sonra Osmanlı toplum düzenini sarsacak olaylar ortaya çıktı. Osmanlı ülkesini ele geçirmek isteyen sanayileşmiş büyük devletler, Balkan coğrafyasında yaşayan Hristiyan grupları isyana teşvik ettiler. İsyan eden halkların haklarını bahane ederek Osmanlı Devleti'nin iç işlerine karışmaya başladılar. Bu sebeple yakınçağda büyük devletlerin Balkanlarla ilgili takip ettikleri politikalarda isyanlar ve isyanların sebep olduğu sorunlar hep yer buldu. Devlete karşı isyan eden Balkan halklarının uzun yıllar boyunca birlikte yaşadıkları Müslümanlara karşı kuruma girişimleri düşündürücüdür. 19. yüzyılın başlarından I. Dünya Savaşı'na kadar geçen süreçte yaşanan bu olaylar, Balkanlardan çok büyük göçlerin yaşanmasına yol açmıştır. Anlaşılan odur ki, büyük devletler Balkanlarda küçük küçük milli devletler kurmak isterlerken aynı zamanda bu coğrafyada Müslüman-Türk varlığına son verilmesini sağlamayı amaçlamışlardır. İsyanlar sırasında savunmasız Müslüman ahaliye karşı girişilen katliamlar karşısında sessiz kalan büyük devletler, asilerin meşru bir otoriteye karşı değil medeniyet dışı bir yönetime isyan ettiklerini savundular. Böylece isyanlara meşruiyet kazandırmak istediler. Avusturya'nın isyanlara fırsat verilmemesi yönündeki tavrına karşı Rusya, İngiltere ve Fransa ise isyanlardan yana bir politika benimsediler.

Yunan isyanının başlaması ve Yunan devletinin kurulmasına kadar geçen süreçte Rusya'nın ve Batılı büyük devletlerin benimsedikleri politikalara, esasen yakınçağ tarihi boyunca Balkanlarda takip edilecek olan büyük güç politikalarını göstermektedir. Nitekim yüzyılın sonunda Balkanlardaki gayri Müslim unsurların birer birer devlet/devletçik olarak ortaya çıkmaları da bunu doğrulamaktadır.

Anahtar Kelimeler: Osmanlı, Rusya, İngiltere, Fransa, Balkanlar, Balkan Politikaları, Katliam, Göç

Abstract:

In the period from French Revolution there were not serious uncomfortable affairs in Balkans, but after French Revolution some dangerous events damaged Ottomans social arrangement in Balkans that was controlled by Ottoman sovereignty in the third decade of 14th century. Since industrialized big countries wanted to capture Ottoman lands, they provoked to rebel Christians groups against Ottoman authority. Also they started to intervene Ottoman internal affairs. In modern times always rebellions and their results holded a place in big countries' policy in Balkans. Massacrate made by Balkans societies against Muslim groups is very interesting. These massacres caused migrations on a large scale from the first decade of 19th century to the World War I. In the light of above mentioned fact that big countries in Balkans wanted to establish small national countries, also they wanted to destroy Muslim-Turkish being in this land. Big countries stayed in silence against these massacres and they defended an opinion that rebels challenged to uncivilised management not to the lawful authority. From this way they wanted to legitimate these rebellions. Although Austria did not to give any opportunity to these rebellions, Russia, England and France sustained these rebellions.

Until beginning Greek rebels and foundation of Greece Russian and big countries' policies give us some secret details about their big power policies in Balkans during the Modern times. Moreover

in the last decade of 19th century appearing many non-Muslim states step by step in Balkans verify our above mentioned thesis.

Key Words: *Otoman, Russia, England, France, Balkans, Policy in Balkans, Massacrate, Migration*

Yakınçağda Batılı devletlerin Balkanlarla ilgili politikaları esasen Osmanlı Devleti ile ilgili genel politikalarından ayrı ele alınamaz. Batılı devletlerin genişlemek, siyasi ve ekonomik olarak etkin olmak amacıyla yürüttükleri politikalar herhangi bir Osmanlı coğrafyasına yöneldiği zaman çatışmalar da kaçınılmaz olarak ortaya çıkacaktır. Osmanlı coğrafyası üzerinde herhangi bir mevkiin güçlü bir devletin kontrolüne girmesi, Avrupa'daki güçler dengesi ile beraber dünya statükosunu da alt üst edebilirdi. Tabiatıyla bu husus Osmanlı Devleti'nin toprak bütünlüğünün korunmasını gerekli kılıyor ise de çıkarları çatışan devletlerin Osmanlı Devleti'nin toparlanmasına ve eski gücüne kavuşmasına fırsat vermeyecekleri de görülmüyordu

Avrupa kıtası gelişmiş sanayi işletmelerinin ihtiyaçlarını karşılayacak hammaddeye sahip değildi. Avrupa'da biriken sermaye fazlasına yeni yatırım alanları bulmak, sanayi devriminden sonra üretim fazlasına yeni pazar imkânları oluşturmak ve üretimin esası olan hammaddenin temin edilmesi gereği, Batılı devletlerin yakınçağda takip edecekleri politikaları belirlediği gibi sömürgeci politikaların da meşruiyet gerekçesi olacaktı. Sanayileşmiş büyük devletler, dünyada zayıf buldukları her yeri işgal etmek suretiyle sömürgelerini genişletmeye çalıştılar. Bu devletler, 17. yüzyıl izleyen dönemde kaba bir yağma yerine koloni olarak ele geçirilen bölgenin ekonomik imkânlarından sonuna kadar yararlanmak istediler. Artık sömürgeler yağmalanıp tüketilecek yerler değil hammadde kaynağı olarak kullanılacak, gerektiğinde ucuz iş gücü sağlayacak yerlerdi¹.

Deniz aşırı kolonilerin artık yetmediği 19. yüzyılın başlarında dünyada sömürgeleştirilecek pek bir alan da kalmadığı için büyük devletlerin kaçınılmaz olarak yöneldikleri coğrafya Osmanlı ülkesi olmuştur. Ancak Uzak-doğu ve Afrika ülkelerinde olduğu gibi doğrudan işgal etmek suretiyle bir sömürgeleştirmenin Osmanlı toprakları için mümkün olmadığı, dolayısıyla başka yol ve yöntemlerle bu amacın gerçekleştirilmeye çalışıldığı görülmektedir.

Yakınçağda sanayi devrimi sayesinde ortaya çıkan teknoloji, etkisini kara ve deniz savaşları üzerinde göstermeye başlamış, gerçekten de askeri gücün kesin göstergesi haline gelmiştir. Sanayi devriminin kazandırdıkları, dünyadaki güçler dengesini yeniden değiştirmeye başlamıştır. Sanayileşmesini büyük ölçüde gerçekleştiren ve verimliliği kesintisiz bir biçimde artıran İngiltere'nin 19. yüzyılın başlarından itibaren ekonomik ve jeopolitik eğilimlerinden dolayı sanayileşmiş diğer ülkelerden farklı bir güç haline geldiği görülür. İngilizler, deniz gücü egemenliği, mali kredi, ticari bilgi ve beceri ile diplomasi unsurlarını ustaca birleştirdikleri için dünya siyasetinde dikkat çekici bir üstünlük sağlamış durumdaydılar. İşte "Kaybedenler olursa İngilizler kuşkusuz kazananlardı." sözü İngiltere'nin elde ettiği büyük güç için söylenmişti. İngiltere'nin ulaşmış olduğu bu güç ve nüfuz, sadece geleneksel askeri güç ile açıklanamaz. Zira yüz yılı aşkın bir süredir dünyanın en büyük donanması İngiltere'ye aitti ve bu deniz gücü İngiltere'nin Avrupa dışında giriştiği eylemlerde tartışmasız bir üstünlük sağlıyordu. İngilizlerin ikinci önemli nüfuz alanı, sürekli genişlemekte olan sömürge imparatorluğu idi. Önceki yüzyılda savaşmak zorunda kaldığı İspanya, Fransa ve diğer Avrupa devletleri İngiltere ile ciddi olarak rekabet edecek durumda değildiler. Fransa'nın ara sıra Pasifik'te yaptığı hareketler veya Rusya'nın Türkistan'daki saldırıları dışında ciddi bir rakip kalmamıştı. Bu durumda 19. yüzyılda Britanya İmparatorluğu'nun bir güç politikası boşluğu içinde var olduğunu söylemek pek abartılı olmayacaktır². Bu yüzyılda İngilizler, Rusya'nın yayılmacı politikasına karşı Asya ile güvenli bir bağlantı kurmak için Osmanlı Devleti'nin bütünlüğünü

¹ Toktamış Ateş, *Siyasal Tarih*, İstanbul, 1994, s. 355.

² Paul Kenedy, *Büyük Güçlerin Yükseliş ve Çöküşleri*, s. 177 vd.

korumak istemişlerdir. İngilizler, ticari mallarının Osmanlı ülkesinde daha serbest dolaşımını sağlamak için siyasi ve ekonomik amaçlarının uyum içinde olmasına dikkat etmişlerdir³.

Fransız ihtilalinden sonra özellikle Napoleon'un yayılmacı bir politika gütnesi üzerine devletlerarası politikada önemli değişiklikler kısa sürede kendini göstermiştir. Büyük devletler, Avrupa'da coğrafi ve siyasi statükoyu muhafaza etme ve şartların değişmesinin gerektirdiği durumlarda aralarında görüşmeler yapmak amacıyla Avrupa uyumu denilebilecek bir anlayışla hareket etmeye başlamışlardır.

Başlangıçta Osmanlı Devleti ile Batılı devletler arasında iyi niyetlere dayalı olarak kurulan ticari ilişkiler zamanla bir nüfuz mücadelesine dönüşerek yıkıcı bir hal almaya başlamıştır. Devletler elde ettikleri çıkarları korumak ve genişletmek emeliyle zayıflayan Osmanlı Devleti üzerinde baskı kurmaya çalıştılar. Bu anlayış aynı zamanda çıkarları çatışan büyük devletleri, Osmanlı toprakları üzerinde mücadeleye sürüklemiştir. İngiltere ve Fransa elde ettikleri siyasi ve ekonomik hakları daha da genişletmek istedikleri bir sırada Rusya ve Avusturya'yı kendilerine rakip ve çıkarlarını tehdit eder görmüşlerdir⁴.

Yakınçağın hemen başlarında Osmanlı Devleti'nin parçalanması ve paylaşılması yönünde projeler yapılmaya başlanmıştır. Osmanlı Devleti'nin gittikçe zayıflaması, güçlenen Avrupalı devletlere Osmanlı Devleti'nin paylaşılmasını düşündüren en önemli gerekçe olarak gözükmektedir.

Çar Petro'nun vasiyeti istikametinde Hazar denizi sahilleri boyunca işgallere başlayan Rusya, Osmanlı ordusundaki zaafardan da istifade ile Karadeniz'e inmek ve Kırım'ı ilhak etmek amacıyla 1769 yılında Osmanlı Devleti ile savaşa girişmiştir. Bu savaş sırasında kaybedilen topraklardan başka 1770 yılında Çeşme'de Osmanlı donanmasının yakılması ve Kırım'ın işgal edilmesi karşısında daha fazla dayanamayacağını anlayan Osmanlı Devleti 1774 yılında Rusya ile Küçük Kaynarca Antlaşması'nı imzalamak zorunda kaldı. Osmanlı Devleti bu antlaşma ile Kırım Hanlığı üzerindeki hakimiyetini kaybettiği gibi Eflak ve Boğdan'ı da Rus himayesine terk ediyordu. Antlaşma ile dünya siyasetinde büyük bir güç olarak ortaya çıkan Rusya, Karadeniz'de kendi gemileriyle ticaret yapma ve boğazlardan serbestçe geçme hakkını⁵ elde etmişti. Artık Osmanlı Devleti, Rusya'nın Karadeniz'deki varlığını kabul ettiği gibi Kırım'ı da kaybettikten sonra sürekli olarak Rusya'nın tehdidine maruz kalacaktır. Karadeniz'e inen Rusya'nın Boğazları da tehdit eder bir duruma gelmesi Avrupa devletlerini de Osmanlı-Rus rekabeti içine çekecektir. Bu husus bir süre sonra Osmanlı Devleti'nin tamamını devletlerarası rekabetin konusu haline getirecektir. Burada belirtilmesi gereken diğer bir mesele de antlaşmadan sonra Rusya'nın antlaşmaya göre Ortodoks Hristiyanları himaye hakkı elde ettiği iddiası⁶ diğer büyük Avrupa devletlerinin de kapitülasyonlarla daha önce temelleri atılan Katolik ve Protestan Hristiyanları himaye iddialarına ve müdahalelere yol

³ Reşat Kasaba, **Osmanlı İmparatorluğu ve Dünya Ekonomisi**, (Çev. Kudret Eminoğlu), Belge yayını, İstanbul, 1993, s. 42.

⁴ Sergev Goryanof, **Rus Arşiv Belgelerine Göre Boğazlar ve Şark Meselesi**, (Çev. Macar İskender-Ali Reşad), (Hazırlayan: Ali Ahmetbeyoğlu-İshak Keskin), İstanbul, 2006, s. 13-14.

⁵ İngiliz, Fransız ve diğer devletlerin harp gemilerinin İstanbul Boğazı'ndan geçmelerine izin verilmediğinden Rus savaş gemilerinin boğazlardan geçmesine Osmanlı Devleti asla muvafakat etmedi. Bkz. Akdes Nimet Kurat, **Türkiye ve Rusya**, Kültür Bakanlığı yayını, Ankara, 1990, s. 31.

⁶ Antlaşmanın 7. ve 14. maddelerine dayanarak Rusya, İstanbul Elçiliği'nde yaptırdığı özel kiliseden başka bir de Galata'da Ortodoks ahali için bir kilise yaptırmak hakkını elde etmiştir. Bkz. Kurat, a.g.e., s. 29; Çarice Katerina antlaşmanın imzalanmasından sekiz ay sonra yayınladığı manifestosunda "Bundan böyle Ortodoksluk, doğduğu yerde bizim emperyal korumamız altındadır." demektedir. Bkz. Alan Palmer, **Osmanlı İmparatorluğu, Son Üç yüz yıl Bir Çöküşün Yeni Tarihi**, (Çev. Belkis Çorakçı Dışbudak), 2. Baskı, Ankara, 1992, s. 51; Rusya'nın bu iddiasına rağmen Galata'da bir Rus-Rum kilisesi yapıldığına dair bir kayıt yoktur.

açtığıdır⁷. Bu iddia, Osmanlı Devleti'nin parçalanması yolunda büyük devletlerin takip edecekleri politikaların ve Osmanlı millet sisteminin çökmesine yol açacak gelişmelerin belki de ilk örneğidir.

Küçük Kaynarca Antlaşması'ndan sonra Osmanlı Devleti'nin eski gücünün kalmadığını anlayan Rusya, Osmanlı Avrupa'sındaki emellerini gerçekleştirmek üzere bu bölgede yayılmak isteyen Avusturya ile anlaşmaya çalıştı. II. Katerina ile Avusturya İmparatoru II. Franz Joseph, Mohilof'te bir araya gelerek Osmanlı topraklarının paylaşılması meselesini görüştüler. Daha sonra aynı konuyla ilgili olarak tekrar bir araya gelerek 1780 yılında Osmanlı Devleti'nin paylaşılması projesi üzerinde gizli bir anlaşma yaptılar.

Bu anlaşmaya göre, eğer Osmanlı Devleti'ni bir savaşta yenerlerse Grek Projesi adını verdikleri projeye uygun olarak Rusya Özi, Aksu ve Dinyester nehirleri arasındaki yerleri ve Akdeniz'deki bazı adaları alacak, Eflak-Boğdan ve Basarabya Rusya'nın himayesinde muhtar bir prenslik olacaktı. Osmanlı Devleti'ni Balkanlardan çıkarmayı başarırlarsa İstanbul merkez olmak üzere bağımsız Rum İmparatorluğu kurulacaktı⁸ ve başına II.Katerina'nın torunu Kostantin getirilecekti. Avusturya ise Küçük Eflak, Belgrat, Orsova, Vidin, Niğbolu'yu ve Hotin kalesini alacaktı. Ayrıca çıkacak bir Osmanlı-Rus savaşında Avusturya, Rusya'nın yanında yer alacaktı⁹.

Grek Projesi'nin yapılmasından beş yıl sonra Osmanlı-Rus harbi başlamış ve esasen zamansız bir savaşa girmek istemeyen Avusturya İmparatoru, II. Katerina'nın Rusya'nın tek başına bile Osmanlı Devleti'ni yenebileceğini bildirmesi üzerine savaşa girmeye karar vermiştir. Zira Avusturya, Rusya ile yapılan gizli anlaşmaya göre sağlayacağı menfaatleri elde edemeyebilirdi. Neticede 1790 yılına kadar devam eden savaşlardan sonra Osmanlı Devleti ile Avusturya arasında Zıstovi (1791); Rusya ile de Yaş antlaşması (1792) yapıldı.

Zıstovi Antlaşması'na göre Avusturya, Osmanlı Devleti'nden aldığı toprakları geri verecek ve Rusya'ya hiçbir şekilde yardımcı bulunmayacaktı. Bu hüküm Rusya ve Avusturya'nın Grek Projesi'ni gerçekleştiremeyecekleri anlamına geliyordu¹⁰.

Rusya ile Avusturya'nın, Osmanlı Devleti'nin paylaşılmasına yönelik bu başarısız projelerinden sonra Fransa ile Rusya arasında yeni bir paylaşım anlaşması ortaya çıkmıştır.

1797 yılında Adriyatik'te Alpler zaferini kazanıp aynı yıl Korfu, Zenta ve Kefalonya'yı ele geçirmiş olan Napoleon Bonaparte, düşmanı İngiltere'ye kesin bir darbe vurmayı ve Akdeniz'i bir Fransız gölü haline getirmeyi düşünüyordu. Bu amaçla 1797 Ağustosunda Direktuar'a bir mektup yazarak Osmanlı Devleti'nin her gün biraz daha gerilediğini ve Fransa'nın İyonya adalarını ele geçirecek Osmanlı Devleti'nden hissesini alabileceğini ve İngiltere'yi ezmek için Mısır'ı da ele geçirmek gerektiğini belirtmiştir¹¹.

I. Napoleon gibi Rus Çarı I. Alekxandre da Avrupa'daki Osmanlı varlığına son verilmesini istiyordu. Fransa'da ihtilalden sonra iktidarı elinde bulunduran ve Osmanlı Devleti'nin yıkılmasının mukadder olduğuna inanan I. Napoleon ile Rus Çarı I. Alekxandre, Fransız-Rus çıkarlarına göre Osmanlı Devleti'ni paylaşmak üzere 1807 yılında Tilsit'te bir araya gelmişlerdir.

⁷ Mücteba İlgürel, "I. Abdülhamid", *Doğuştan Günümüze Büyük İslam Tarihi*, C. XI, İstanbul, 1989, 166 vd.

⁸ Kemal H. Karpat, 1774 Küçük Kaynarca Antlaşması'ndan sonra Katerina ile Franz Joseph bir Yunan devletinin kurulmasına karar verdiklerini ileri sürmektedir. Bkz. Kemal H. Karpat, "Etnik Kimlik ve Ulus Devletlerin Oluşumu", *Osmanlı*, C. II, Yeni Türkiye yayını, Ankara, 1999, s. 20.

⁹ İ. Hakkı Uzunçarşılı, *Osmanlı Tarihi*, C. IV/1, TTK yayını, 3. Baskı, Ankara, 1982, s.521-522.

¹⁰ Rifat Uçarol, *Siyasi Tarih (1789-1999)*, 5. baskı, İstanbul, 2000, s. 67 vd.

¹¹ Azmi Süslü, "Osmanlı-Fransız Diplomatik İlişkileri, 1798-1807", *Makaleler*, C.I, Ankara, 2006, s. 39.

Napoleon Osmanlı Devleti'nin paylaşılmasını gerçekleştirmek için sudan bahanelerle en ufak şeyleri büyötmeye ve her olayı Fransa'ya karşı yapılmış bir hakaret olarak telakki etmeye başladı. Sultan III. Selim'in tahtan indirilmesi Napoleon için aradığı bir bahane oldu.

Napoleon'un, Rus Çarı'na "III. Selim'in tahtan indirilmesi beni Osmanlı İmparatorluğu'ndan kurtardı. Dostum ve müttfikim III. Selim tutuklandı. Onu biraz destekleyerek Osmanlı İmparatorluğu'nu ayakta tutabileceğini zannediyordum. Şimdi düşünüyordum ki, bu sadece bir hayal; kendi kendini idare etmekten aciz bir devleti yıkmak uygun olur." demesi¹² O'nun Osmanlı Devleti'nin paylaşılması konusundaki kararlılığını göstermektedir.

Bu esnada Rusya zaten Eflak ve Boğdan'ı ele geçirmişti. Fransa ise elinde bulunduracağı Bosna, Arnavutluk hatta Epir ve Yunanistan'ı elde etmek için savaşmak, elde ettikten sonra da savaşmak zorundaydı. Napoleon, önce Osmanlı Devleti'nin tamamen paylaşılmasını düşünmüşse de Rusya'nın en büyük payı özellikle İstanbul'u istediğini görünce bu fikrinden vaz geçmiştir¹³.

Her iki imparator da hiçbir zaman üzerinde anlaşılamayacakları güç bir paylaşım meselesiyle karşı karşıya olduklarını görmüşlerdir.

Fransa, bu paylaşımında iki hususu göz ardı edemezdi.

I-Fransa'nın Mısır'ı işgale teşebbüsü sırasında vatanlarını kurtarmak ve uğrunda ölmekten çekinmeyecek Osmanlı tebaası karşısına dikilebilirdi.

II-Osmanlı ülkesi paylaşılmaya kalkışıldığı takdirde daha Rus-Fransız orduları İstanbul'a ulaşmadan İngiltere Mısır, Kıbrıs, Ege adaları, hatta Mora ve Çanakkale boğazını ele geçirebilirdi. Akdeniz'deki İngiliz donanması Napoleon'u endişelendiriyor ve planlarını alt üst ediyordu.

İşin başında düşünüldüğü gibi Osmanlı Devleti'nin paylaşılmasının kolay olmadığını görün Fransa artık onun yıkılmasını hızlandırmayı istemeyecektir. Bu arada 1809-1812 yılları arasında cereyan eden Osmanlı-Rus savaşları sırasında Ruslar, Osmanlı karşısında büyük bir yenilgiye uğramışlar ve 28 Mayıs 1812 Bükreş Antlaşması ile Eflak ve Boğdan Osmanlı Devleti'ne geri verilmiştir.

İktidarını kaybettikten sonra Napoleon yaptığı değerlendirmede, Avrupa uygarlığının gelişmesi için Barbarlar (Türkleri) Avrupa'dan kovmanın yararlı olacağını düşündüğünü, ancak sunuqları itibarıyla Rusya'nın gözalıcı bir üstünlük sağlayacağını, özellikle Rusya'nın İstanbul'u istediğı zaman razı olmadığını ve bu paylaşımın Avrupa'daki dengeleri bozacağını söylemiştir. Bu değerlendirmeden de anlaşılan odur ki, Osmanlı Devleti'nin paylaşılması konusunda Fransa ile Rusya'nın çıkarları hemen çatışmıştır.

Osmanlı-Rus savaşı ile İstanbul Antlaşması geçersiz kalacaksa da Rusya'nın Boğazlar üzerindeki emellerine bu kadar yaklaşması İngiltere'yi harekete geçirmiştir. İngiltere'nin savaş gemilerinin zorla Çanakkale Boğazını geçerek İstanbul önlerinde demirlemesi üzerine 5 Ocak 1809'da Kala-i Sultaniye (Çanakkale) Antlaşması yapılmış "Boğazların savaş gemilerine kapalılığı ilkesi" yeniden kabul edilmiş ve barış zamanında Boğazlardan hiçbir savaş gemisinin geçmeyeceğı kayda bağlanmışır¹⁴.

18. yüzyılın sonlarından 19. yüzyılın hemen başlarına kadar cereyan eden gelişmeler göstermiştir ki, Osmanlı coğrafyası üzerinde herhangi bir mevkiin bir devletin kontrolüne girmesi, büyük güçleri karşı karşıya getirebilirdi. Bununla birlikte büyük devletler, Osmanlı coğrafyası üzerindeki emellerinden vaz geçmeyecekler, doğrudan paylaşım olamayacağına göre "de facto" durumlar yaratmak suretiyle Osmanlı Devleti'nin ortadan kaldırılmasına matuf politikalar takip edeceklerdir.

¹² Süslü, a.g.m., s. 427-428.

¹³ Süslü, a.g.m., s. 429.

¹⁴ Goryanof, a.g.e., s. 13-14.

Artık, Fransız ihtilalinden mülhem milliyetçilik fikriyatının Osmanlı Devleti'nde yaşayan gayri Müslim ve gayri Türk unsurlar üzerinde siyaseten etkili hale getirilmesi sayesinde Osmanlı toplum yapısındaki çözülme hızlandırılmış ve meşru gerekçelerle Osmanlı Devleti yavaş yavaş yıkılmış olacaktır. Bu politika Osmanlı Devleti üzerinde hedefleri bulunan hemen her devletin benimsediği ve takip ettiği bir politika olmuştur. Bu politikalar sebebiyle Osmanlı Devleti'nin iç ve dış politikasında yüz yıl boyunca uğraştığı mesele isyanlar ve isyanların yol açtığı problemler olmuştur.

Fransız ihtilali öncesinde Osmanlı Devleti ile Avrupa devletleri arasında cereyan eden mücadelelerde, Balkan halklarının yer alması olmaları üzerinde durulması gereken bir meseledir. 1683'de başlayan harplerde Sırp'ların müttefik orduların safında Osmanlı'ya karşı savaştıkları; Purut Savaşı sırasında önemli sayılacak sayıda Sırp'ın Rus ordusunda Osmanlı'ya karşı savaştıkları bilinmektedir. 1787-1791 Osmanlı-Avusturya savaşlarında da bir kısım Sırp'ın isyan ettiği ve Osmanlı'ya karşı savaştıkları bilinmektedir.

Osmanlı idaresinin bozulmasına bağlı olarak Balkanlarda bir takım huzursuzlukların ortaya çıkmış olduğu bir gerçektir. Yakınçağın ilk dönemlerinde zuhur eden isyanların çıkış sebepleri Osmanlı idaresinin bozulması olarak görülüyor ise de Osmanlı Devleti'nin Balkanlardaki hakimiyetinin sarsılması yönünde Rusya ve Avrupa devletlerinin Balkan halklarını isyana tahrik ve teşvik ettikleri de göz önünde bulundurulmalıdır. Osmanlı Devleti'nde yaşayan gayri Müslim unsurların tahrik edilerek ayrılıkçı hareketlere teşvik edilmeleri Fransız İhtilali'nden önce başladı. 1768-1774 Osmanlı-Rus savaşı sırasında Baltık'tan gelen bir Rus donanmasının Akdeniz'e ulaşarak Mora halkını kıskırttığı görüldü.

1797 yılında Fransa'nın Yedi Ada'ya yerleşmesinden sonra İngiltere 1815 yılı sonlarında müttefikleriyle yaptığı bir anlaşma ile Yedi Ada'yı kendi himayesinde bağımsız bir devlet haline getirdi. Yedi Ada'nın böyle bağımsız bir devlet haline gelmesi Rumlar için bir örnek teşkil edecektir¹⁵.

Osmanlı Devleti'nin, fethettiği her yerde, hâkimiyeti altına alıp tebaası haline getirdiği bütün din ve mezheplerin müntesiplerine karşı hoşgörü, eşit ve adaletli bir yaklaşım tarzı sergilemiş olduğu Batılı yazarlar tarafından da teslim edilmektedir. İslâm araştırmaları sahasında uzman kabul edilen C. Brockelmann, Osmanlı yönetimi ve hoşgörü hakkında şöyle demektedir¹⁶:

"Müslüman Türkler, fetihleri esnasında isteselerdi Hristiyanlığı tamamen yok edebilirlerdi. Fakat mensubu bulundukları din, buna müsaade etmez. Bu yüzden Fatih Sultan Mehmed, nasıl ki daha önce dedeleri kendi kilise teşkilâtında serbest bırakmak suretiyle Bulgarları rahatsız etmedilerse o da eski dini gelenekle tanınmış İslâmî devlet görüşüne de tamamiyle uygun olarak Ortodoks Rum ruhanî sınıfının silsile-i merâtibini bütün selâhiyetleri ile tanıdı. Hatta o, Hristiyanlar üzerindeki medenî hukuk alanında kaza hakkını tanımak suretiyle kilisenin nüfuzunu arttırdı bile."

Osmanlılar 19. yüzyılın son dönemlerine kadar etnik bir siyasete sahip olmamışlardır. Osmanlıların bölgeyi feth ettikleri dönemlerde Balkan halklarında güçlü bir "etnik bilinç" ve "dini kimlik bilinci" hiçbir şekilde var olmamıştır. Osmanlı millet sistemi dini kimliği esas alırken kültür farklılıklarıyla özel kimlik ve etnik değişim herhangi bir otorite tarafından denetlenmeksizin tabii akışı içinde devam etmiştir¹⁷. Selahi Sonyel, Batılı güçler tarafından telaffuz edilmese de Osmanlı Devleti'ndeki azınlıkların Müslüman tebaadan daha iyi bir durumda olduklarını, en azından sayısız

¹⁵ Hamiyet Sezer, "Mora İsyanı ve Yunanistan'ın Bağımsızlığı", *Osmanlı*, C. II, Yeni Türkiye yayını, Ankara, 1999, s. 87.

¹⁶ İdris Bayram, *Osmanlı Arşiv Belgelerine Göre Yunanistan Devleti'nin Kurulmasında İngiltere'nin Rolü*, (Basılmamış Yüksek Lisans Tezi) Ankara, 2009, s. 2.

¹⁷ Kemal H. Karpat, *Balkanlar'da Osmanlı Mirası ve Ulusçuluk*, (Çev. Recep Boztemur), İmge yayını, Ankara, 2004, s. 17.

savaşta Müslümanlar gibi kendi hayatlarını imparatorluğu müdafaa eden askerler olarak feda etmek zorunda kalmadıklarını belirtir¹⁸.

Fransız ihtilalinden sonra ise Balkan coğrafyasında yaşayan halkların kimlikleri sorgulanmaya başlanmış, tanımlamalar yapılarak politikalar geliştirilmiştir.

19. yüzyıla kadar, devletlerarası hukukun oluşmadığı ve teamüllerin hakim olduğu dönemlerde, devletlerin büyüklükleri, gücü veya güçsüzlükleri tamamen askeri başarılarla veya başarısızlıklarla değerlendirilebiliyordu. Esasen bu husus daha sonraki dönemlerde ve bugün de geçerli olup, tamamen değişmiş değildir. Bernard Lewis, Osmanlı Devleti'nin bütün hayatını etkileyen ve esasen dış kaynaklı olan değişimlerden bahsederken Osmanlı'nın Avrupa içlerine doğru ilerleyişinin durdurulmasını üzerinde durmaktadır ki bu husus devletin genel olarak çözülmesinin de bir ifadesi sayılabilir. Lewis'e göre, Güçlü bir dönemin ardından devlet müesseseleri, duraklayan veya geri çekilen bir sınırnın farklı gereklerine cevap veremez bir hale gelmiştir¹⁹. Dolayısıyla Batılı devletlerin Osmanlı millet sisteminin çözülmesine yol açacak politikalarına karşı Osmanlı idaresinin yapabileceği pek bir şey olmadığı gibi vuku bulan dahili olayların yol açtığı sıkıntıları bertaraf edebilecek imkan ve kabiliyetten de mahrumdur.

Osmanlı ülkesini paylaşmak isteyen emperyalist devletler bir taraftan yeni dünya düzeninde kendi statülerinin ve ağırlıklarının kabulü yönünde gayret ederlerken bir taraftan da paylaşım ve siyasi etkinliklerini artırmak için Osmanlı Devleti'ne doğrudan müdahale edebilecek nüfuz alanları oluşturmak istiyorlardı. Bunun için artık imtizacın bozulmaya başladığı Osmanlı toplum düzeni üzerinden politikalar yürütülmeye başlanmıştır.

Bu konuda esasen bir iç hukuk düzenlemesi sayılan Tanzimat ve Islahat fermanlarının hazırlanıp ilan edilmelerinde Osmanlı Devleti aleyhindeki devletlerin politikalarının ne derece etki ettiği tartışılan bir konudur. 1839 Gülhane Fermanı'nın ilanı ile Rusya'nın Ortodoks tebaanın hamiliği bahanesiyle muhtemel müdahaleleri önlenmiş oluyordu. Aynı zamanda daha sona Avrupa devletlerinin azınlık hakları konusunda müdahalelerine karşı ileri sürülebilecek bir gerekçe bulunmuş oluyordu²⁰.

"Devlet arazisinin harici düşmanlar tarafından zapt ve istilâsı" devam ederken, "devleti oluşturan gayrı Türk ve gayrı Müslim unsurların câmiadan ayrılıp birer siyasi heyet teşkil etmek istemeleri"²¹. Osmanlı Devleti'nin parçalanmasının en önemi sebepleri olarak karşımıza çıkmaktadır. Devletin siyasi zaafı dış politikasında da kendini hissettirecek, bu unsurların başkaldırlarına cesaret verecek ve ayrılmaya sevk edecektir.

17. yüzyılda, Amerika'da "herkesin eşit yaratıldığı" ve Fransa'da "insan ve vatandaş haklarının" ilanlarından sonra yayılan milliyetçilik akımları gayrı Müslim unsuru etkilemiştir. Çocuklarını Avrupa'da okutup Batı kültürüyle yetişmelerini sağlayan, askere gitmemelerinden ve dil bilmelerinden kaynaklanan üstünlüklerini iyi kullanarak, Osmanlı ekonomisinde üstün bir yer tutan gayrı Müslimler bağımsızlık isteğiyle ayaklanmaya başlamışlardır. Büyük devletler, bu durumu kendi çıkarları için kullanmakta gecikmemişler, gayrı Müslim tebaayı kendi himayelerine almak suretiyle Osmanlı toprakları üzerindeki emellerini gerçekleştirmek amacıyla zımmiler lehine reformlar yapılmasını istemeye başlamışlardır. Osmanlı devlet adamları meseleyi salt eşitlik kavramıyla halledebileceklerini ve böylece büyük devletlerin baskılarının sona ereceğini düşünüyorlardı. Aslında mesele, Batılı devletlerin gösterdikleri gibi, "bir İslâm devletinde yaşayan zimmilerin haklarını korumak olmayıp, büyük devletlerin siyasi çıkarlarının gerçekleştirilebilmesiydi. Bu amaçla Osmanlı

¹⁸ Selahi Sonyel, "Hristiyan Azıklıkları ve Osmanlı İmparatorluğu'nun Son Dönemi", **Osmanlı**, C. II, Yeni Türkiye yayını, Ankara, 1999, s. 142-143.

¹⁹ Bernard Lewis, **Modern Türkiye'nin Doğuşu**, TTK yayını, Ankara, 1988, s. 27.

²⁰ İlber Ortaylı, **İmparatorluğun En Uzun Yüzyılı**, Timaş yayını, İstanbul, 2008, s. 115.

²¹ Yusuf Akçura, **Osmanlı Devletinin Dağılma Devri**, (XVIII. ve XIX. asırlarda), TTK. yay., Ankara, 1985, s.10.

Devleti'ne sürekli baskılar yapılmış, böylece zımmilerin hukuki statüleri, devletin en büyük iç ve dış sorunu haline gelmiştir²².

Avrupa devletleri ve özellikle Rusya²³, Osmanlı Devleti üzerindeki emellerini gerçekleştirmek yolunda azınlık unsurlara verilen tavizleri çok iyi kullanmış ve gerek Balkanlardaki, gerekse Anadolu'daki gayri Müslim unsurları devlet aleyhinde mütemadiyen tahrik etmişlerdir. Bu tahriklerin neticesinde Osmanlı Devleti için isyanlar çağı başlayacaktır.

Milletlerin kendi kaderlerini tayin etmeleri fikrinin uluslar arası politikada kabul görmeye başlaması genellikle 1789 Fransız İnkılabına bağlanmakta ise de büyük devletlerin Osmanlı Devleti'ne yönelik politikalarına ve Osmanlı toplum düzenindeki değişikliklere bakılırsa meselenin tabii haklar ve özgürlüklerin ötesinde siyasi bir mesele olduğu görülür.

19. yüzyılda Balkanlarda birbiri ardınca baş gösteren isyanlar farklı sebeplerle açıklanabilir. Ancak Osmanlı Devleti'nin zayıflamasıyla birlikte gayri Müslim unsurların ayrılma temayülünün belirgin hale geldiğini belirtmemiz gerekir. Zaten Osmanlı millet sisteminde, yapısında (tabiatında) bağlılık duygusu bulunmayan bir reaya toplumunun varlığı kabullenilmişti. Osmanlı millet sisteminde reayanın devlete bağlılığı beklenen bir şey değildi²⁴.

1804 yılında çıkan Sırp isyanına bakılırsa başlangıçta isyancıların talepleri incelendiğinde taleplerin milliyetçi bir harekete veya programa ait taleplerden çok Sırbistan'da bozulan sosyal ve ekonomik düzenin tesisine dönük talepler olduğu görülür. Ancak Osmanlı yönetiminden bağımsızlık kazanmak gibi bir amacı olmayan sadece idarenin yanlışlarına karşı olarak başlayan hareket, isyancıların başarıları üzerine Sırp devletinin diriltilmesine yönelerek devrimci millî bir harekete dönüşmüştür²⁵. Bu gelişmede Balkanlardaki Slavları, Osmanlı hakimiyetinden çıkarmak isteyen Rusya'nın Pan-Slavist politikasının²⁶ birinci derece rol oynadığını belirtmek gerekir. Her ne kadar Sırp'lar istedikleri bağımsızlığı sağlayamamışlarsa da özerklik elde ettiler. 1815'te otonomi elde ettikten sonra Sırbistan'da Osmanlı hakimiyetinde olmasına rağmen 100.000 Müslüman katledildi²⁷. Bu kıyımlar Balkanlarda yaşanacak olan faciaların ilk örnekleri ve habercisiydi.

Sırp isyanından sonra Osmanlı millet sisteminin çökmesine yol açacak ve büyük devletlerin Balkan politikalarını doğrudan etkileyecek olan sosyal gelişmeler yaşandı. Bu gelişmeler şöyle sıralanabilir:

1-Daha zengin ve daha iyi eğitilmiş yeni elit tabaka modern eğitimin de yardımıyla geniş kitleler arasında etkisini artırdı.

²² Gülnihal Bozkurt, **Alman-İngiliz Belgelerinin ve Siyasi Gelişmelerin Işığında Gayrimüslim Osmanlı Vatandaşlarının Hukukî Durumu**, (1839-1914), TTK yay., Ankara, 1989, s. 2 vd.

²³ Çar Deli Petro'nun 1711'de Slavlara gönderdiği şu bildiri dikkate şayandır: "*Türklerin yaptıkları zulümlerin intikamını alıp Hristiyanları onların elinden kurtararak Tanrı'nın yardımını diledikten sonra, Müslümanlara yalnız karşı koymak için değil, silah kullanarak onlara hücum etmek ve Tanrı izin verirse Ortodoks Hristiyanları, putataparların boyunduruğundan kurtarmak için savaş açmak niyetindeyiz. Kuvvetli ordularımızla düşmana karşı yürüyeceğiz. Ortodoks kilisesi için korku ve güçlük diye bir şey olmamalıdır. Sadece savaşmak değil, kanının son damlasını akıtmak da gerekiyor.*" Bkz. A. Zeki Polar, **Osmanlı İmparatorluğu'nun Çöküş Sebepleri**, İstanbul, 1962, s. 62-63.

²⁴ Justin McCarthy, **Ölüm ve Sürgün**, (Çev. Bilge Umar), 5. Baskı, İstanbul, 1998, s. 6

²⁵ Selim Altıntaş, "Sırp İsyanları (1804-1815) Millî Bağımsızlık Hareketi mi ? Burjuva Devrimi mi ? Köylü Ayaklanması mı ?", **Doğu-Batı**, S.39, (Kasım-Aralık-Ocak 2006-2007), s.83.

²⁶ Bu konuda bkz. Hans Kohn, **Panislavizm ve Rus Milliyetçiliği**, (Çev. Agah Oktay Güner), 3. baskı, Ankara, 1991.

²⁷ Karpat, "**Etnik Kimlik** ...", s. 33 dn.

2-Yeni Hristiyan münevverleri, oldukça güçlü ırki vurgularla eski evrensel Ortodoks kimliğini bir çeşit etnik-dil kimliği olarak değerlendirmişse de kendilerini Hristiyan olarak tanımlamaya devam ettiler.

3-Avrupa modeline dayandırılan teritoryal ulus-devlet, idealleştirilmiş örgütlenme biçimi oldu. Bu devletler, yok olmuş ortaçağ milli devletinin özgün kültürünü ve ruhunu canlandırma ve milletin hızla modernleşmesini sağlama sorumluluğunu üzerine almaktaydı.

4- Avrupa medeniyetini Hristiyan inancının ürünü olarak kabul eden Güneydoğu Avrupa münevver sınıfı, "Müslüman Türkler topraklarını işgal etmiş olmasaydı aynı medeniyeti elde edebileceklerine inandı."

5-İslam ve onun bayrakları olan Türkler, hem Batı medeniyetinin sınırları dışındaki yabancılar ve acımasızca Bulgarların, Sırların, Yunanlıların vs. topraklarını işgal edenler olarak kabul edildiler.

6-Her milliyetçi münevver sınıf, sadece belirli etnik grubu ile tanımlanan devletin "millî" kültürü koruyabileceğine ve yeniden canlandırabileceğine, yabancıların ve hainlerin yaptıkları adaletsizlikleri düzeltebileceğine ve bir model olarak Avrupa ulus-devlet sistemini benimseyerek hızla milleti medenileştireceğine inanmıştı. Modernlik ile milliyetçiliği birleştirmeye çalışan münevverler, inancı "millî kültürün" bir alt kategorisi haline dönüştürerek onu sekülerleştirmeye rağmen Hristiyan olmanın Avrupa medeniyetini benimsemek için yeterli olduğuna inandılar.²⁸

Balkan halkları içinde bağımsızlığını elde eden ilk millet Yunanlılar oldu. Osmanlı devleti/toplumu içinde önemli ve imtiyazlı bir konumda bulunan Rum unsurun bağımsızlık düşüncesine kapılması için uygun bir zemin kendiliğinden oluşmuştu. Aydınlanma çağına başladığı bir dönemde Yunan düşüncesine yeniden hayat kazandırmak isteyen Avrupalı aydınların Helen medeniyetine dair hissiyatları Rumları heyecanlandırdığı gibi kurulmakta olan yeni dünya düzeninde büyük devletlerin emperyalist gayelerini de adeta meşrulaştırmıştır. Bu heyecan ve büyük devletlerin desteği ile Bizans ve Pontus topraklarında (!) bağımsız bir Yunan devleti kurmak isteyen Megali İdea (Büyük Ülkü) Türk topraklarında tek bir Türk ve Müslüman kalmamasını hedef göstermekte gecikmedi.²⁹ Bu yönüyle de 1821 Yunan isyanı daha sonra vuku bulan isyanlara örneklik teşkil etti.

Yunan isyanının hemen her safhasında büyük devletlerin destekleri görülmektedir.

Rum isyanı, İstanbul ve boğazları ele geçirmek isteyen Rusya için de bir fırsat olabilirdi. Bununla birlikte isyanın başlarında Avrupa genel politikasına ters düşmek istemeyen Rusya İpsilanti'nin başlattığı isyanı onaylamadığını ilan etmiş ve isyancılar lehine herhangi bir müdahalede bulunmamıştı. İngiltere, Fransa, Avusturya ve Prusya da isyana karışmamışlardı. Fakat aradan çok geçmeden Rus elçisi, Rum patriği ve bazı din adamlarının cezalandırılmasını onaylamadığını, Ortodoks tebaanın hamisi olarak tahrir olunan kiliselerin yeniden yapılmasına izin verilmesini, isyana karışmış Rumların güvenliğini sağlanmasını isteyen bir raporu Babiali'ye verdi. (13 Ağustos 1821) Osmanlı Devleti, üç gün sonra verdiği cevapta isyanın başında nasihat yolu seçildiğini, Patrikhane vasıtasıyla isyancıların itaate davet edildiğini, aman dileyenlere dokunulmadığını, hatta affedildiğini, Rum asilerin iyice azıtıp İslam'ın kutsal değerlerine saldırıp Kur'an yapıtlarını yırttıklarını, kadın, çocuk, ihtiyar demeden bütün Müslümanları utanç verici bir şekilde öldürdüklerinden bunlara karşı artık mutedil bir şekilde davranmanın mümkün olmadığını, söz konusu edilen kiliselerin de yıkıldığı iddiasının doğru olmadığını bildirdi.

Bu cevabi yazıdan ayrı olarak Babiali bir beyanname yayınlarak isyancıların cesaretlerinin kendi kendilerine olmayıp Rusya tarafından tahrik edildiklerini açıkladı. Bundan sonra iki devlet arasında diplomatik ilişkiler kesildi.

²⁸ Karpat, "Etnik Kimlik ...", s. 22-23.

²⁹ Mustafa Turan-Musa Gürbüz, "Yunan Bağımsızlık Düşüncesinin Tarihi Temelleri ve Tripoliçe Katliamı", *Uluslararası Suçlar ve Tarihi*, S.1, (yaz), Ankara, 2006, s.11.

Ekim 1822'de İngiltere ile Avusturya Verona Kongresi'ni topladılar. Kongre'de Rum meselesine bir çözüm getirilememiş ise de **Rum meselesinin Osmanlı Devleti'nin iç işlerinden olduğu ve diğer devletlerin müdahale yetkileri olmadığına karar verdiler.** Verona Kongresi'nde alınan bu karara rağmen Mora isyanı Osmanlı Devleti'nin bir iç meselesi olarak kalmamış, Avusturya dışındaki devletler meseleye müdahaleden geri durmamışlardır. Bu aşamada İngiltere'nin (George Canning'in Dışişleri Bakanı olmasıyla birlikte) aktif olarak Rum isyanı ile ilgilenmeye başladığını görüyoruz. Canning'e göre İngiltere'nin Mora'daki gelişmelere sessiz kalması Rusya'nın Rumlar üzerinde etkin olması ve Doğu Akdeniz'e açılması demektir. Bu durumda İngiltere Rum davasına destek vermeli ve kurulacak olan devlet kendini Rusya yerine İngiltere'ye karşı borçlu hissetmeliydi. Bu anlayışla hareket eden İngiltere artık açıktan Yunan isyanına destek vermeye başladı.

Türklerin Avrupa'dan pılsıyla pırtısıyla kovulması gerektiği düşüncesinde olan Stratford Canning, *"Hani neredeyse şu korkunç Türklerin ekmeğine yağ sürüyor diye Avrupa dengesi denen gayileyi lanetleyeceğim. Babıali'nin elinden bağımsız bir Yunanistan kurulmasına elverişli toprakları bir koparabilirsek ! Onların içinde de ıpsız sapsızlar var, ama ellerinden tutmamız bir insanlık borcu oluyor bizim için. Avrupa'nın menfaatleri keşke müsaade etse de Rus sürülerini Türkiye üzerine saldırsak !"* diyordu³⁰.

Stratford Canning'in *"Çilekeş Yunan halkına barış sağlamak uğruna hiçbir fedakarlıktan kaçınmamaya karar verdim."* demesi³¹ İngiliz politikasının isyana destek vereceğinin bir işareti idi. Lord Erskine'in Lord Liverpool'a gönderdiği mektupta da ifade edildiği gibi İngiltere politikasına göre:

*"Türkler Yunanistan'da insan haklarına aykırı düşen idareleri yüzünden medeni milletler topluluğun dışına çıkmışlardır. Dolayısıyla Yunanlılar meşru bir otoriteye karşı değil medeniyet dışı bir tiranlığı karşı cephe almışlardır. Şu halde Yunanlıların lehine müdahaleye girişmek uluslar arası yasaları çiğnemek değil, aksine ahlaki bir ödevdir."*³²

Metternich Yunanlılara bağımsızlık verilmesine kesin olarak karşı çıkıyor, Sultanın egemenliğini zedelememek şartıyla Yunanistan'da bazı ıslahatların yapılmasını istiyordu³³. Metternich'in girişimleriyle meselenin halli için Şubat 1825'te Petersburg'ta görüşmeler yapıldı. Alınan kararlara göre Osmanlı'dan Rumlara bazı ayrıcalıklar verilmesi istenecek, Osmanlı Devleti kabul etmez ise Rumlar ile arabuluculuk yapacaklardı. Petersburg görüşmeleri yapıldığı sırada isyan yatışmış bir haldeydi. Osmanlı iç işlerine müdahale olarak gördüğü için Petersburg kararlarını reddetti. Rusya'nın Rum meselesini kendi çıkarları doğrultusunda halledebileceği endişesi taşıyan İngiltere Rusya ile anlaşmazlıkların çözümü ve Mora'daki savaşın durdurulması için tekrar arabuluculuk teklifinde bulundu.

Yunan meselesine Rusya'nın tek başına müdahale etmesini istemeyen İngiltere ile Rusya arasında 4 Nisan 1826 tarihinde St. Petersburg protokolü imzalandı. Protokole göre Yunanistan Osmanlı Devleti'ne bağlı her yıl vergi veren iç işlerinde serbest bir devlet olacaktı. Bu protokole daha sonra Fransa da katıldı ve protokol Osmanlı Devleti'ne bildirildi. Protokol gereği istenileni iç işlerine karışmak olarak değerlendiren Babıali, protokolü reddetti. Bunun üzerine 6 Temmuz 1827 tarihinde İngiltere, Fransa ve Rusya Londra'da bir anlaşma yaptılar. Anlaşmaya göre bu devletler Osmanlı Devleti'nden vergi ile kendisine bağlı ve iç işlerinde özerk bir Yunanistan kurulmasını isteyeceklerdi. Osmanlı Devleti bu teklifi kabul etmez ise gerekli tedbirleri alacaklardı³⁴. Tam dize getirileceği bir sırada Yunanlıları başıboş bırakmaya Sultan nasıl olur da kandırılabilirdi ? Üstelik arabuluculuk için

³⁰ Stanley Lane Poole, *Lord Stratford Canning'in Türkiye Hatıraları*, (Çev. Can Yücel), 3. baskı, Ankara, 1999, s. 47.

³¹ Poole, a.g.e., 52.

³² Poole, a.g.e., 47.

³³ Poole, a.g.e., 48.

³⁴ Meral Albayrak, "Osmanlı Arşivleri Işığında Rum İsyanı Sırasında Avrupa Devletlerinin Tutumu", *Osmanlı*, C. II, Yeni Türkiye yayını, Ankara, 1999, s. 142-143

de ortada akla yakın bir bahane yoktu. Ne diye İngiltere, Babıali'nin içişlerine karışıyordu ? Buna verilecek tek karşılık, Babıali'nin adalet dışı bir idareye sapmakla yabancı devletlerin müdahalesini üzerine çektiğini ileri sürmek suretiyle olabildi³⁵.

Neticede 16 Ağustos 1827 tarihinde Londra'da kararlaştırılan istekler Osmanlı Devleti'ne bildirildi. Osmanlı Devleti bunu reddetti. 31 Ağustos'ta ikinci bir bildiri ile Londra Anlaşması kararlarının kabulünü istediler. Osmanlı Devleti aynı gerekçeyle bunu da reddetti.

Daha sonra 20 Ekim 1827'de Navarin'de Osmanlı ve Mısır donanmaları yakıldı. Gerçekten de Navarin olayından sonra Mora'da yatışmış durumdaki isyan yeniden alevlendi. Osmanlı Devleti Boğazları bütün yabancı gemilere kapadı. 9 Kasım 1827'de İngiltere, Fransa ve Rusya'ya bir nota vererek ortada bir savaş yok iken donanmasının yok edilmesinden dolayı tazminat vermelerini ve bundan böyle Yunan işlerine karışmamlarını istedi. 9 Temmuz 1828'de Mehmet Ali Paşa ile bir anlaşma yapan İngiltere ve Fransa Mehmet Ali Paşa'nın askerlerini çekmesini sağladılar. Sonra Fransa Mora'yı işgal etti. Rusya da Osmanlı Devleti'ne savaş ilan etti³⁶. Yeniçeri ordusu kaldırılmış ve donanması yok edilmiş olan Osmanlı Devleti'nin isteği üzerine 14 Eylül 1829 tarihinde Edime Antlaşması yapıldı. Edirne Antlaşması'nda 4 Nisan 1826 tarihli Rusya ile İngiltere arasında imzalanan Petersburg Antlaşması'nın kabulü de yer aldı³⁷.

Bu bilgilerden de anlaşılacağı gibi Küçük Kaynarca Antlaşması'ndan sonra Osmanlı Devleti, kendisine yönelik saldırılar karşısında gerek askeri gerekse siyasi olarak etkili bir savunma yapabilecek güç ve yetenekten mahrum bir durumdadır. Osmanlı gücü Fransızları Mısır'dan çıkarabilmek için İngiliz ve Rus desteğine (1801), Çanakkale'yi zorlayıp Marmara'ya giren İngilizlere karşı Fransız yardımına (1807) müracaat etmek zorunda kaldı. Mora'da başlayan Yunan ayaklanması yıllarca bastırıldı ve Navarin'de İngiliz, Fransız ve Rus donanmalarının savaş ilan edilmeden ani bir baskınla Osmanlı ve Mısır Eyaleti donanmalarını yakmaları karşısında protesto etmekten başka bir şey yapılamadı. 1827 yılında Rus Çarlığı karşısında yenilen Osmanlı'nın bu durumundan yararlanan Fransa, 16 Haziran 1827'de Cezayir şehrinin büyük bir donanma ile kuşattı; 1830 yılında da işgal etti. Fransa'nın Cezayir'e el koymasına karşı da hiçbir şey yapılamadı ve 1847 yılında Osmanlı Devleti Fransa'nın Cezayir'i işgalini resmen tanıdı³⁸.

Mısır Dayısı Kavalalı Mehmet Ali Paşa'nın isyanı ve oğlu İbrahim Paşa marifetiyle giriştiği hareketler karşısında Rus ordu ve donanmasını Boğaz'a davet etme çaresizliğine düşen Osmanlı Devleti'nde Balkan milletlerinin ayrılık hareketleri de hız kazanmıştır.

Küçük Kaynarca Antlaşması'ndan sonra Osmanlı Devleti'ndeki Hristiyanlar Rus Çarı'nın himayesi altına alınmışlardı. 1856 Paris Antlaşması'ndan sonra ise Osmanlı Devleti'ndeki Hristiyanlar, Avrupalı büyük devletlerin himayesine alındılar.

Bütün bu olaylar göstermektedir ki, 19. Yüzyılda Osmanlı Devleti yabancı devletlerin siyasi müdahalelerine açık bir hale gelmiştir. Emperyalist güçlerin Osmanlı Devleti'nde yaşayan gayri Müslim tebaanın hamileri durumuna girmeleri, bu unsurların haklarını koruma iddia ve bahanesi ile yapageldikleri müdahaleler gittikçe artacak ve devleti yıkılmaya götürecek bir dizi olaya zemin hazırlayacaktır.

Osmanlı orduları 19. yüzyılın başlarından itibaren bir yandan savaşlarla -daha çok Rusya ile- uğraşırken bir yandan da 1804, 1815-1817, 1821-1830, 1866-1868, 1875, 1876, 1896-1897'de isyanlarla mücadele etmek zorunda kaldı.

Burada Balkanlarda çıkan isyanları tek tek değerlendirmeye girişmeyeceğiz. Büyük devletlerin Osmanlı Devleti üzerindeki güç politikalarının, Yunan isyanının başarı kazanması ve

³⁵ Poole, a.g.e., s. 54.

³⁶ DGBİT, s. 373-376; ayrıca bkz. Albayrak, a.g.m., s.71 vd.; Sezer, a.g.m., s. 91-92.

³⁷ Sezer, a.g.m., s. 92.

³⁸ Uçarol, a.g.e., s. 161.

Yunan devletinin kurulmasından itibaren Osmanlı millet sistemini yıktığını, bütün isyanlarda aynı geçerli politikaların uygulandığını belirtmekle yetineceğiz. Bu politikaların Müslümanlar-Türksüz bir Avrupa yaratmak amacına matuf politikalar olduğunu belirttikten sonra burada isyanlar sırasında ve bağımsız devletler/devletçiler kurulduktan sonra Müslüman-Türk ahalinin uğradığı büyük katliamlar ve yaşanan büyük göçlerden de kısaca bahsetmekte fayda görüyoruz.

İsyanların gelişimine bakacak olursak;

1-Müslüman nüfusa karşı acımasızca katliamlara girişildi,

2-İsyancıların giriştikleri katliamlar, büyük devletler tarafından görmezden gelinmiş, zımnen de olsa destek gördü,

3-İsyanlar bastırılmaya çalışıldığı zaman da Türklerin, Hristiyanlara kötü muamele yaptıkları şeklinde propagandalar yapılarak Avrupa kamuoyu etkilenmeye çalışıldı.

Vuku bulan isyanların hepsinin ortak bir yönü vardır: "Devlete karşı isyan eden gruplar Müslüman ahalie karşı katliamlara girişmişlerdir." Balkanlarda ortaya çıkan isyanlarda girişilen katliamlarla ilgili verilen rakamlar gerçekten ürperticidir. Böylesine büyük katliamlara girişilmesi sırf bir nefret duygusu izah edilemez. Verilen rakamlar bile girişilen katliamların hesaplı ve planlanmış eylemler olduğunu göstermektedir. Justin MacCarty, sadece 1821-1922 arasında 5 milyondan fazla Müslüman'ın ülkelerinden sürülüp atıldığını, 5,5 milyon Müslüman'ın da kimi savaşlarda, kimi sığıntı durumunda iken açlıktan ve hastalıklardan hayatlarını kaybettiğini belirtmektedir³⁹.

Gerek savaşlarda, gerekse isyanlarda Müslüman-Türklerin maruz kaldıkları saldırılar ve mezalim yüz yıl boyunca Balkanlardan Anadolu'ya doğru büyük göçlere yol açtı. Başka bir ifade ile millî devletlerin kurulmasıyla belli bir toprak parçasını ülke olarak seçen ve siyasi gücü elinde bulunduran etnik bir grubun, orada yaşayan farklı etnik kökenden insanlara ve din gruplarına aralarında yaşama hakkı tanınamaması göçü doğurmuştur⁴⁰. MacCarty'nin Yunan isyanı ile ilgili tespitine göre: Yunanistan'daki Türkler, sadece Yunanlılara ait bağımsız bir Yunanistan yaratmak amacına uzanan yolda bir engel olarak görüyorlardı. Asiler Yunanistan'daki Türklerin bağlılığının Yunanistan'a değil Osmanlı Devleti'ne olacağını düşünüyorlardı. Bu durumda yapılması gereken Müslümanların kökten kazınıp yok edilmesi idi. 1830 yılında Mora'da bir Yunan devleti kurulduğunda orada yüz yıllardır yaşayan Türklerden arındırılmış bir krallık vardı. Justin MacCarty Yunan ayaklanmacıları tarafından öldürülmüş Müslüman sayısının 25.000'i geçtiğini ifade etmektedir⁴¹. İstanbul'daki İngiliz elçisi Henry Layard da Bulgar isyanı ile ilgili ilginç bir tespitte bulunur: "...hiç şüphe yokki, Rusya, Müslümanları Bulgaristan'dan uzaklaştırma planını şiddetle olmasa da dolaylı araçlar kanalıyla yerine getirecek. Yani bağımsız devlet statüsü elde ettikten sonra Sırbistan'da neler olduğunu dikkate aldığımızda Müslümanlara yönelik düzenlemeler kabul edilebilir olmayacak. Zamanla onları evlerinden atmak ve kendilerine kalan topraklarını feda etmeye zorlamak için yollar bulacaktır." Konsolos E. Calvert ise raporunda: "...şimdi Bulgarlar hakim durumdadır. Onların biricik amacı Türkleri tamamen perişan etmek ve onlar Avrupa'daki evlerinden kovmaktır." demektedir⁴². Gerçekten de Bulgar isyanında ve daha sonraki gelişmelerde burada ifade edildiği gibi Müslümanlara karşı büyük katliamlara girişilmiş ve yerlerinden yurtlarından atılmışlardır.

19. yüzyılda Balkan milliyetçiliğinin Osmanlı-Müslüman yönetimiyle alakalı bütün kültür, eğitim ve ekonomi müesseselerinin tamamen ortadan kaldırılmasını hedeflediği -camiler ya yıkıldılar ya da saman ve silah vs. depolamak için kullanıldılar⁴³- de ilave edilmelidir. Göç dalgaları da Osmanlı Devleti'ni altından kalkamayacağı bir sıkıntıya sokmuştur. Kronolojiyi takip ederek yaşanan göçleri tasnif edersek; 1774 Küçük Kaynarca Antlaşması'ndan sonra Rusya'nın eline geçen Kırım'da ahalieye

³⁹ McCarthy, a.g.e., s. 1-7.

⁴⁰ Karpat, *Osmanlı Nüfusu*, s. 6.

⁴¹ McCarthy, a.g.e., s. 11.

⁴² Karpat, "Etnik Kimlik...", s. 24.

⁴³ Karpat, *Osmanlı Nüfusu*, s. 118.

yapılan baskılar neticesi binlerce ahalî 1785-1788 yıllarında Anadolu'ya ve Balkanlardaki Osmanlı memleketlerine göç etmek zorunda kaldı. 1789-1790 yıllarında göç dalgası en şiddetli ve en acıklı bir hal aldı. 1800 yılına kadar 500.000 Müslüman yurtlarını terk ederek Anadolu ve Rumeli'ye göç etti⁴⁴.

Sırp, Hırvat, Rum ve Bulgar mezalimi neticesinde 1806-1812 yıllarında 200.000'e yakın Müslüman muhacir durumuna düştü⁴⁵.

1828-29 Osmanlı-Rus savaşı sırasında Kafkasya, Kırım ve Balkanlarda yaşayan Müslümanların Anadolu ve Rumeli'ye göçleri,

1853-56 Kırım Harbi süresince Kırım'dan, Dobruca'dan ve Bulgaristan'dan göçler,

1877-78 Osmanlı-Rus Harbi sırasında Bulgaristan ve Sırbistan'dan göçler,

1878'de Bosna'nın Avusturya tarafından işgali üzerine Bosna, Karadağ ve Sancak göçleri,

1912-13 Balkan Harpleri sırasında Makedonya, Kosova, Trakya ve Dobruca'dan göçler⁴⁶,

I.Dünya Harbi'nde Balkan göçleri⁴⁷

Göçün başka bir sebebi nüfus kesafetini sağlamakla ilgilidir. Bu amaçlı göçler her zaman askeri güçle değil ekonomik politikalarla gerçekleştirilmiştir. Karpat, Batı Anadolu'ya Rum göçmenlerinin yerleştirilmelerini, İngiltere'nin Batı Anadolu'nun ekonomik hayatını kontrol etmek için adalarda yaşayan ve nispeten yoksul olan Rum halkını aracı olarak kullanmak amacıyla göçmelerini desteklemelerine bağlar. Gerçekten de bu göçler Batı Anadolu'nun demografik yapısını önemli ölçüde değiştirmiştir. Karpat'ın verdiği istatistikte :

Batı Anadolu'nun en önemli şehri olan İzmir'de 1830 yılında 80.000 Müslüman, 20.000 Rum var iken 1860 yılında Müslüman nüfus 41.000'e düşerken Rum nüfus 75.000'e ulaşmıştır⁴⁸. Osmanlı Devleti, göçün ağır yükünü kaldıramamıştır. Zira Osmanlı Devleti sınırlı kaynaklarını, halkının düşmanları tarafından kırımdan geçirilmemesi için korumaya, göçmenlerin ihtiyaçlarını karşılamak için harcamak zorunda kalmıştır. Mesela 1876'da Bursa Vilayeti'nin nüfusu 841.305 iken 1906'da 1.691.277 kişiye ulaştı. Bu göçmenler Bosna, Romanya, Sırbistan ve Bulgaristan'dan

⁴⁴ Yusuf Halaçoğlu, **XVIII. Yüzyılda Osmanlı İmparatorluğu'nun İskan Siyaseti ve Aşiretlerin Yerleştirilmesi**, TTK yayını, Ankara, 1991, s. 42; Halaçoğlu, 1683'te Viyana'da yenilen ordunun çekilmesi üzerine düşman eline geçen topraklarda yaşayan Müslüman-Türk ahalinin de iç kısımlara doğru göç etmeye başladığını, Üsküp ve civarından Sofya ve Serez yönüne göç eden ahalinin tekrar eski yerlerine yerleştirilmişse de bu tarihlerden sonra yaşanan olaylar Osmanlı'nın Avrupa coğrafyasında can güvenliğini ve huzurunu tehdit edecek bir hal aldığını belirtmektedir. Bkz. Aynı yer.

⁴⁵ H Yıldırım Ağanoğlu, **Osmanlı'dan Cumhuriyet'e Balkanlar'ın Makus Talihi**, Göç, İstanbul, 2001, s. 32.

⁴⁶ Balkan harbi süresince Yanya, Selanik ve Manastır vilayetlerinden çoğunluğu Türk olan 25.000 Müslüman öldürülmüş ve 600.000 kadarı da Türkiye'ye göç etmek zorunda kalmıştır. Karpat, "Etnik Kimlik...", s. 25.

⁴⁷ Kemal H. Karpat, **Osmanlı Nüfusu (1830-1914), Demografik ve Sosyal Özellikleri**, İstanbul, 2003, s. 15-16; Balkanlardan göçlerle ilgili ayrıca bkz. Karpat, **Balkanlar'da Osmanlı Mirası ve Ulusçuluk**; McCarthy, **Ölüm ve Sürgün**; Mithat Aydın, **Balkanlar'da İsyan, Osmanlı-İngiliz Rekabeti Bosna-Hersek ve Bulgaristan'daki Ayaklanmalar (1875-1876)**, İstanbul, 2005; H Yıldırım Ağanoğlu, **Osmanlı'dan Cumhuriyet'e Balkanlar'ın Makus Talihi, Göç**, İstanbul, 2001; Musa Gürbüz-Ayşe Özkan, "Bosna-Hersek'ten Anadolu'ya Göçler", **Uluslararası Suçlar ve Tarihi**, S.2, Ankara, 2006.

⁴⁸ Karpat, **Osmanlı Nüfusu**, s. 7-8

geldiler⁴⁹. Osmanlı Devleti, göçün yol açtığı sıkıntıları ortadan kaldırmak için tedbirler almaya çalıştı. Muhacirin-i İslamiye Komisyonları kurdu, Nizamnameler yayınladı⁵⁰.

Sonuç:

Fransız ihtilalinden sonra Avrupa ve dünya siyasetinde meydana gelen değişiklikler, sanayileşmiş büyük devletleri Osmanlı topraklarının paylaşılmasına yönlendirdi. Aralarındaki çıkar çatışmaları nedeniyle Osmanlı ülkesinin paylaşılmasının bir anda ve kolayca olamayacağını gören Batılı devletler Osmanlı millet sistemini sarsmaya, Osmanlı toplumundaki imtizacı (huy birliği) ve ortak değerleri ortadan kaldırmaya yönelik politikalar takip ettiler. Fransız ihtilali sonrasında yayılan fikirler, büyük devletlerin emperyalist düşünceleri ile birleşince Osmanlı Devleti için felaketler çağı başlamış oldu. Hristiyan unsurların ayaklanmaları, büyük devletlerin teşvik ve destekleriyle başarı sağlamakta gecikmedi. Yunan isyanını çıkışı, gelişmesi ve Yunan devletinin kurulmasında Rusya ile birlikte İngiltere ve Fransa önemli roller oynadılar. Gerek Müslümanlar-Türksüz bir Balkanlar yaratmak isteyen Avrupa devletlerinin politikaları, gerekse isyanlar sırasında Müslüman ahalinin kıyımına uğraması itibarıyla Yunan isyanı, daha sonra çıkacak olan isyanlar için örneklik teşkil etti. Dış politikada yalnız kalmış olan Osmanlı Devleti, esasen kendi iç meselesi olan isyanları kendi inisiyatifi ile bastıramadı ve büyük devletlerin müdahalelerine cevap veremedi. Neticede çağın kabul gören politikası, milli devletlerin ortaya çıkmasını sağlarken, Osmanlı Devleti'nin de Avrupa coğrafyasından çekilmesine ve bu coğrafyayı terk etmesine yol açmıştır. Bu çekiliş sırasında Müslüman Türk ahali, insanlık dışı saldırılar ve katliamlara maruz kalırken, yüzlerce yıl yaşadıkları topraklardan atılmak ve göçetmek zorunda kaldı.

⁴⁹ Karpat, *Osmanlı Nüfusu*, s. 19.

⁵⁰ Karpat, *"Etnik Kimlik...."*, s. 25.